

**pole
je tento
svět** DOLA DE JONGOVÁ

Překlad z nizozemštiny
Magda de Bruin Hübllová

Pistorius & Olšanská
Příbram 2016

Tato publikace vyšla s laskavou podporou Ministerstva kultury ČR
a nizozemské nadace Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

EN DE AKKER IS DE WERELD

First published as AND THE FIELD IS THE WORLD

© 1947, 2015 Ian J. Joseph and Uitgeverij Cossee bv, Amsterdam

Afterword © Eva Cossée, 2015

Translation © Magda de Bruin Hübllová, 2016

ISBN 978-80-87855-60-7

... pole je tento svět,
dobré semeno jsou synové Království
a koutky jsou synové toho zlého

Matouš, 13:38

... The world's an orphans' home.
Shall we never have peace without sorrow?
without pleas of the dying
for help that won't come?
(... Svět je sirotčinec.
Což nikdy nedojdeme míru beze smutku?
Bez proseb umírajících o pomoc,
která se však nedostaví?)

Marianne Moore

*Na památku otce, matky a Jana, bezbranných, zahubených
v německých koncentračních táborech.*

Odpoledne bývá takové vedro, že děti musí zůstat v pohybu, aby si nepopálily chodidla, ťapat drobnými krůčky, co možná zlehka.

Člověk nemůže být lehčí, než je, vykládala Luba, ale musí si lehký připadat. Dýchat zrychleně a krátce, hlavu držet zpříma. „*Comme ça...*“ předvedla. Dívala se vzhůru k obloze a trochu vrávorala, protože ji těžké plecháče s vodou táhly k zemi.

Ostatní děti, Bertha, Maria a Hans, šlapaly za ní a nic na to neřekly, nesly těžší plecháče, byly mnohem starší.

Od osmi hodin ráno chodili tam a zpátky mezi studní a políčkem. Půda byla vyprahlá jako stařecká dlaň. Nezapršelo už celé týdny. Všude na polích přecházeli Arabové sem a tam, sem a tam. Nabrat vodu ze studně, naplnit konve a kropit, od rozbřesku až do náhlého – jak je tady v severní Africe běžné – setmění.

Půda vyprahlá jako stařecká dlaň – a robota nekonečná. Nad poli se nesl zpěv Arabů, plný a hlasitý, sem a tam, rytmický jako práce tam a zpátky mezi studní a políčkem. Celé jaro. Lies s Aartem pole kropili. Rainer, nejstarší chlapec, plnil konve z plecháčů, které před něj děti musely stavět, pěkně do řady, jemu na dosah. Rainer se uměl vztekat jako chlap, potil se jako chlap. Potem dospělých. Stékal mu v čůrcích zpod slamáku po pevné šíji a na holých zádech vytvářel špinavé skvrny.

Na tomhle poli nikdo nezpíval. Lies s Aartem sledovali mlčky, zarputile, jak vláha vsakuje do půdy. Než došli na konec brázdy, byla na začátku zase už vyschlá. Lies občas zaklela. „Kristepane, to je ale úmorná dřina...“

Zpočátku Aart ještě odpovídal: „To je vrchní vrstva, ta hned vysychá. To víš, že to pomáhá. Vždyť vidíš, že setba raší.“ Teď však mlčel. A Lies nepřestávala nadávat.

K večeru už nereptala, jen sem tam propukla v krátký, křečovitý smích. Děti pracovaly odevzdaně, byly příliš otupělé, než aby něco cítily. Když únava dosáhla vrcholu, trochu se jim ulevilo. Práci vykonávaly automaticky, jako ve snách... Později večer, po jídle, se sem zašly podívat při měsíčku. Půda vypadala vlahá, svěží. Zelené výhonky každý den povyrostly. Salát, zelí, fazole... Sklizeň pěkně vynes, říkal Aart. V zimě nebudou muset pracovat.

„Teď si chvilku odpočinu,“ oznámila Luba. „Dělají se mi fleky před očima.“

„To máš z koukání do slunce,“ poznamenala Lies. Postavila konev a otřela si ruce o šaty. Ušmudlaná místa na pestré látce. Ty šaty byly ještě z Holandska. Kdysi pěkné, ale teď chatrné, u krku natržené. Když se Lies předklonila, roztrhla tíha jejího těla výstřih ještě víc.

Luba seděla na bobku vedle ní a ukázala prstem: „Lies, šaty, chceš zavírací špendlík, *j'en ai une*, jeden bych měla.“

„Je moc vedro, to máš jedno.“ Lies si šaty na prsou přitáhla. „Marie, odpočiň si ty. Dneska to nepřeháněj,“ a významně na ni mrkla.

Hrůza, říkala si Maria. Silné modré žíly, tmavohnědé skvrny kolem bradavek, nikdo se na to nechce dívat, kluci odvrátili hlavu.

Lies chtěla Aartovi s Rainerem naznačit, co je s Marií, věděla, že se Maria stydí. Od chvíle, kdy jí to Maria ráno řekla, byla Lies nebývale veselá, každou chvíli se na ni zkoumavě zadívala, optala se, jak se cítí, významně na ni mrkala, dokud si toho Aart s Rainerem nevšimli, dokud si ji Aart nezměřil od hlavy k patě, kdežto Rainer se naschvál díval jinam.

Z dálky se ozvalo Dolfíkovo fňukání. U domku z vlnitého plechu stál obytný vůz; veselá červená skvrna v bílém vedru. Tam Dolfíka, ročního synka Aarta a Lies, nechávali, když ostatní pracovali.

Na podlaze pod sedadly mezi rozkramařenými věcmi na hraní se mu nemohlo nic stát. A nebylo tam takové vedro jako v domku pod plechovou střechou.

Cestou za chlapečkem Maria zase myslela na Lies. Jak může mít někdo obličej, co nepatří k tělu? Bílé zuby, velké modré oči v hubeném snědém obličej, často rozesmátém, živém; a k tomu neforemně odulé tělo a pomalé pohyby.

Kvůli tomu obličej se k nim Maria přidala, tehdy ve Francii, na silnici do Marseille. Kvůli obličej vykukujícímu z okénka obytného vozu, svérázného vozidla, co upravil Aart, vesele červeného v šedém proudu běženců. Kvůli rozesmátému, přívětivému obličej a cizímu přízvuku: „*Où vas-tu?* Kampak jdeš? Jste samy, nechcete jet s námi?“ Liesin obličej, to jediné hmatatelné, zřetelné v nekonečném světě. Dlouhé prašné silnice. Nekonečná chůze. Vydržet až do konce. A zase další cesta. Chůze nebere konce. A za ruku vede Lubu sotva pletoucí nohama, sestřička už se ani neptá, „je to ještě daleko? Kam jdeme?“ Luba s pevně sevřenými rty, něco, co jde, pohybuje se dopředu, ale už to nežije vlastním životem...

Jakmile Dolfík zaslechne něčí kroky, pokaždé ztichne. Natáhl k ní ručičky, aby ho vzala. „Copak, je ti tady smutno? Je ti moc horko, chuděrko? To je vedro, vid? Máš mokrou plenu? A samý mouchy, vid? Tak pojď, Maria veme.“ Opatrně sestoupila po stupátku, vešla do domu, položila chlapečka na stůl a rozbalila mu plenu.

Ano, to je ono, říkala si, ta hlava je zvlášť, nepatří k tělu. Liesina hlava na tyčce – jako na obrázku lidojedů ve školní učebnici dějepisu. Ten sen se jí pořád vrací. Liesinu hlavu nesou na tyčce a těžkopádné tělo se šine za ní. Ne, není to sen, ale postřeh. Když Lies mluví, vycházejí slova někdy z hlavy: vřelá, srdečná slova. Ovšem někdy jí vycházejí z těla. Říká lepkavé neohrabanosti, co

nedrží tvar, roztékají se jako palačinkové těsto po pánvi, zůstávají tam ležet, bledé, rozplizlé. Když je člověk zmožený, říkála si Maria, napadají ho takové věci. Zvlášť na sklonku dne – těžké plecháče, pohled upřený na pěšinku, pod bosými chodidly rozžhavený písek, ucha se zařezávají do dlaní, opruzeniny ve zpočném podpaží dřou... To člověk žádnou myšlenku nedokáže dotáhnout do konce, zamotají se, dostanou podivné tvary, člověk začne dělat divná přirovnání. Olej, kterým Dolfíka natírala, ji chladil do dlaní. Dolfík chňapal po lahvičce, výskal, zase se spokojeně usmíval.

„Opravdový zázrak,“ vyjádřila se o něm paní konzulová. Maria ví, co tím paní van Balekomová myslela: byl to výraz údivu, že miminko může takové podmínky přežít ve zdraví.

Když paní konzulová přijde jednou za tři týdny na návštěvu, nikdy se neposadí. Zůstane stát prkenně a přísně na tenkých, hedvábných nohou uprostřed místnosti a bílými rukavičkami se ohání po mouchách. V posledních minutách návštěvy – trvá vždycky přesně půl hodiny – se trochu uvolní a začne přecházet okolo. Samou radostí, že už brzy může zase jít.

„Proč máte to hnojiště tak těsně u domku?“ ptá se. „Příště vezmu Dolfíkovi nějaké pleny, má tak opruzený zadeček. Panečku, Lubo, ty jsi ale vyrostla, a ty krásné vlasy, umíš se už sama učesat?“

Opravdu těm slovům Lies nerozumí, nebo jim nechce rozumět? Když paní konzulová odjede, vyprskne Lies hlasitě smíchy, řekne „k čertu s babou“, napodobuje paní van Balekomovou – její chůzi a způsob řeči – s opovržením, které chová ke všem dámám. Lies dobře ví, že Dolfíka pálí zadeček a že má Luba vši. Že hnojiště mdlé, sladce páchne, přitahuje tisíce much. Na to si už zvykli. Aart kydá hnůj tam, nikdo nic nenamítá. Aart má taky vši. „Nech se ostříhat, vagabunde,“ říkává mu Lies. Ale Aart

nechce, má pěkné, husté, světloučké vlasy. „Vagabunde bláznivá,“ říká Lies. „Vagabunde bláznivá, tak se přece nech ostříhat.“

Maria drží Dolfíka na klíně, tiskne ho k sobě. Teplo na bolavé břicho. Má křeče. Bude to tak pokaždé, nebo jenom prvně? Přitulí se mu obličejem ke krčku, chňapne hedvábnou kůžičku rty. Teď už může mít sama děti.

Děti chodily s plecháči po okraji pěšinky, aby zachytily kousek stínu vrhaného fíkovníky. U studně se loudaly, máčely si ruce ve vodě. Než Hans naplnil plecháče vodou, Bertha s Lubou si dřeply.

Lies s Aartem a Rainerem na poli pokračovali v práci. Byla to vlastně zahrada, malý pruh půdy, který si Aart najal od jedné Francouzky z města. Vlastnila hodně pozemků, měla z nich pěkné příjmy. Arabové pracovali trpělivě, vyžili z malého zisku, za půdu platili neúměrně moc. Když sem Aart přijel, připadalo mu nájemné nízké. Teď byl už týdný s placením pozadu, stále ještě nechápal, že je jiný než Arabové, že mu chybí radostná trpělivost, fatalistický přístup k životu. Že čas jsou pro něj nástěnné hodiny odtikávající vteřiny, minuty a hodiny krátkých dní, kdežto pro Araby je to východ a západ slunce na pouti směřující ke konci, k vykoupení z tohoto života. Aart však pracoval zarputile dál, nevzdával se. Když děti měly hlad, utěšoval je: brzy, až dozrajou fíky a až ovoce a zeleninu prodají na trhu, budou mít peněz dost.

Děti mu věřily na slovo. Přivezl je sem obytným vozem. Rainer jim stokrát vyprávěl, že Aart dokázal nemožné: „Chápete to vůbec, obyčejným chevroletem...?“ Děti měly na strastiplnou cestu pouští v rozhrkaném autě matné vzpomínky – byl to zlý sen. Spalující vedro, těhotné Lies bylo mizerně, narození Dolfíka v Oranu, táboření na pláži. Aart ve vězení... Ne, na to si už skoro

nepamatují. Čas předtím je jako otevřená kniha, o něm si vykládají... Tátové, mámy, kolečkové brusle, pes jménem Heller, ale o společných dobrodružstvích v období po Marseilli ani muk.

Žádné z dětí si jedinkrát nepoložilo otázku, proč je Lies s Aartem nabrali a vzali do severní Afriky s sebou. Žádné z dětí se nepozastavilo nad tím, proč je Lies s Aartem zahrnuli do své domácnosti. Přijaly to tak, jak to děti dělávají. Pro děti je existence samozřejmá.

Jen Maria dospěla v poslední době k přesvědčení, že je to všechno zinscenované a středem všeho je ona; že Aart a Lies a děti, Arabové ve vsi na druhé straně kopce, běženci ve městě, ano, ba i válka existují ryze a jediňe jako pozadí k jejímu životu. Někdo, možná Bůh, možná Bůh není, ale je „Něco“, jak to nazývala, to tak zařídil. Jednou si to svět uvědomí. A pak se zpěťně ospravedlní i všechno to, co pro ni teď dělá Lies s Aartem.

Ten pocit se vynořil zničehonic, současně se strachem ze smrti. Vždyť si to představte, jednoho dne už tady nebude. Pomýšlení, že život půjde dál i bez ní, ji naplňovalo zoufalstvím. Uprostřed noci seděla vzpřímeně, ztuhlá hrůzou, zdrcená z toho, jak je bezmocná. Jednou, později musí umřít, nevyhnutelně.

Hansovi je šestnáct a někdy Aarta a Lies upřeně, v hlubokém zadumání pozoruje. Tu Aartovu fanatickou neústupnost nechápe. Nejdřív čekal na den, kdy Holanďan vzdá krogení. Teď už mu došlo, že Aartovo zaryté napětí se uvolní leda zázrakem. Zaujal strejcovsky usmířený postoj, který mu umožňuje cítit nad Aartem převahu. Je to pro něj jediný způsob, jak pokračovat v beznadějně práci.

Během ramadánu, muslimského půstu, se Hans na celé dny vytratil; bloumal po městě s kamarády z vesnice. Vrátil se spokojený, trochu unavený a příšerně špinavý, ale dobře najedený a málo sdílný. Když ostatní děti na závěr půstu vyrazily s Lies

do města podívat se na průvod, zůstal Hans s Aartem doma, mlčky si dělal svou práci a hlídal Dolfika.

Po tom dnu jeho přátelství s Rainerem, o rok starším, rázem skončilo. Hans získal výjimečnou pozici a Rainer si pro sebe nedokázal vydobýt aspoň jiné, když už ne významnější místo. Pořád jen pracuje, úplný stroj. Na nic se neptá – když něčemu nerozumí, neočekává vysvětlení. Rodiče ho pro jeho vlastní bezpečí poslali pryč, a dokud mu někdo nevytyčí jiný cíl, drží se tohoto výchozího záměru a vykonává, co se od něj den co den očekává.

Krátce před pátou vešel živým plotem pětiletý Pierre s arabskými kamarády v závěsu, vláčel tašku s nákupy a tvářičku měl bledou a upocenou, leč spokojenou. Jakmile ho Lies zahlédla, nechala práci být a vyšla mu naproti přes zahradu.

Pierre jí postavil tašku k nohám a zanořil ruku do nadité kapsy kalhot. Sardinky v konzervě, kus čokolády, houska, hrst mandlí, trocha petržele... pokládal to jedno po druhém Lies do napřážené dlaně. „*Voilà!* Víc nemám, u bakkála byl nával...“

Lies vyprskla smíchy, neřekla nic, zašla s nákupní taškou dovnitř a dala se do vaření. Měli s klučinou tichou dohodu. Naprvé ho vzala s sebou do města a on viděl, jak bleskurychle krade věci z pultu nebo z košů se zeleninou na trhu. Teď to Pierre dennodenně prováděl sám. Lies ho k tomu nenaváděla, ale když přinesl velkou kořist, smála se.

Teď když Lies šla vařit, pracovní tempo se snížilo. Všichni náhle pocítili, že mají hlad. Pierre přišel ke studni, arabští kamarádi vyklidili pole.

„Na Pasteurově bulváru byl člověk bez rukou,“ prohodil Pierre. Posadil se zády ke studni, nasadil dědkovský výraz a napřáhl sevřené pěstičky. „Peníze mu pokládají na zápěstí a on si je bere pusou.“ Pierre vykládal každý den něco nového, zvláště různé

historky přitažené za vlasy, připadal si tak starší. Když nic mimořádného neviděl, něco si vymyslel. Ale tentokrát nikdo nepochyboval: bezruký žebrák, který sbírá peníze pusou, to je zaručeně pravda. Něco takového si nevybájí ani Pierre.

Luba s Berthou napřáhly pěsti, na zápěstí si položily kamínky a sbíraly je rty.

„Co můžeš dělat, když nemáš ruce?“ zasnila se Luba. „Nemusíš dělat nic. Nemusíš pracovat, protože nemůžeš nic dělat.“

„Kdo nemá ruce, nemůže mít svatbu,“ podotkla Bertha. Na to teď myslela pořád. Berthina nejmilovanější hra je na tátu a mámu.

Ale Luba si jí nevsímal. „Když nemáš ruce, všechno za tebe udělá maminka. Nakrmí tě tak jako Dolfika a večer tě před spaním přikryje.“

Rainer na ně z políčka zavolal, ať sebou hodí. Sebrali plecháče a Pierre šel s nimi, aby předal Aartovi deset franků, které dostal od konzula.

„Kolikrát sis o ně musel říct?“ zeptal se Aart.

„Třikrát,“ odušil Pierre spokojeně.

Konzul tvrdil, že o podpoře holandských běženců stále ještě nebylo rozhodnuto. Pořád se odvolával na prohlášení z Londýna. Exilová vláda prý stále ještě nepřijala rozhodnutí. Londýn neodpověděl. Peníze z Londýna nepřišly. Aart tomu nevěřil. Jednou týdně zašel večer do města, poseděl v hospůdkách s ostatními Holanďany, nadával na „bakkála“, jak přezdívali konzulovi – „hokynář“. To slovo obsahovalo všechny vlastnosti, které mu připisovali a skutečně je měl: svědomitost, krátkozrakost a šetrnost.

„Nemáte na to nárok,“ řekl konzul Aartovi. „Co vám dávám, jde z mé vlastní kapsy. Vy nejste uprchlíci. Odjeli jste z Holandska už dávno před válkou.“

„Pro sebe nic nežádám, jen pro ty děcka,“ odpověděl Aart.

„Vláda se nemůže ujmout všech těch dětí, co jste nabrali cestou. To od vás bylo velmi nezodpovědné...“

„Tak jsme je měli nechat chcípnout? Ty děcka přišly o rodiče.“
A pak už pokolikáté vyprávěl příběh každého z dětí. Jak je našel, za jakých okolností... Jeho vyprávění se rozneslo, lidé se přišli podívat, ale jen jednou. Ne, návštěvy k nim nechodí, i když Lies každého bodře zve ke stolu. Ani běženci v těch nejnuznějších podmínkách návštěvu nezopakovali, zato posílali na dlouhou vycházku jiné, protože jim připadalo, že to se musí vidět.

V domku, podlouhlém úzkém prostoru, v rozpáleném bubínku pod železnou střešou teď Lies vařila na primusu. Venku, stranou od dveří, rozdělala ohýnek z dřevěného uhlí na druhý chod. Přidřepala si tam Maria s Dolfíkem po boku a míchala kaši. Nad hrncem kroužily a bzučely mouchy, sedaly na ležícího kloučka, který si spokojeně hrál s lahvičkou, lezly mu po celém tělíčku, do koutků očí, ale jemu jako by to nevadilo. Sedaly ve škopku se špinavými plenami u domu, létaly kolem a kolem a pak vrazily otevřenými dveřmi dovnitř. Tisíce much zanechávaly všude černé tečky. Na stěnách, na krabicích a bednách, které sloužily za nábytek, na lůžkovinách u zadní stěny, na oblečení pověšeném na hřebících, na poličkách s všelijakým nářadím, na potravinách a toaletních potřebách v kuchyňském koutě, na pažích, nohou a obličejích. Mouchy v hejnech, mouchy na skvrnách z nabryndaného jídla. Byli na to zvyklí a nikdo netušil, že Mariiny nenadálé záchvaty pláče propukají zejména kvůli mouchám. Když byla unavená, když ji zneklidňovaly matné vzpomínky, začala se po mouchách ohánět, po čase to vzdala a tiše plakala někde v koutku, ačkoliv si jí stejně nikdo nevšímal. Ale dnes večer byla spokojená, pozorně obrácená do sebe, nepřítomně odpovídala na Liesiny řeči.

„Před dvěma měsíci člověk ještě za tyhle peníze dostal dvakrát tolik. Na brambory už nemáme. Když přijde nová várka

z Portugalska, jdou na trhu na dračku. Ajša říká, že si lidi nosí velký pytle, nakupují je po deseti kilech.“

„Jojo,“ přisvědčila Maria.

„No koukni na ten chleba, co nosí Pierre.“ Lies vyšla s dvěma půlkami nedopečeného bochníčku.

„Jejda,“ vyjekla Maria zdvořile.

„Jestli to takhle půjde dál, budu muset chodit do města sama.“

Lies si sedla na převrácenou bedýnku a cípem šatů si otřela zpcený obličej. Dolfík se roz dováděl a hodil na mámu lahvičku.

„Vrahouně jeden...“ zasmála se Lies. „Vidělas to? Normálně mi hodí flašku na hlavu.“ Švihem si ho zvedla k obličejí a pusinkovala ho do nazrzlých kudrn. „Já ti dám, strefovat se mámě lahví do palice, lumpíku jeden...“

„Kaše je hotová,“ oznámila Maria.

Hans přišel první, na převrácenou bedýnku postavil kbelík čerstvé vody, stáhl si odrané tílko a rozmáchlými chlapskými pohyby na sebe začal cákat vodu. Bertha s Lubou se s unaveným hašteřením strkaly u kbelíku, až Aart výhruzně napřáhl ruku. Aart se nemyl, přitáhl si jinou bedýnku a posadil se na ni s Dolfíkem na klíně.

Rainer se umyl hned u studny, obličej se mu leskl, z vlasů rozdělených vzornou pěšinkou mu kapalo.

Lies naložila na cínové talíře cibuli a papričky opečené na oleji a každému přidala kus chleba.

„Na pultu měli kraví hlavu, *formidable!*“ spustil Pierre s příslušnými posunky a s pusou plnou chleba. Jenže ho nikdo neposlouchal. Byla to stará historka. Způsob, jímž arabský řezník rozseká krávu, tele nebo ovci a kusy vystaví na pult, aby ukázal, že prodává poctivé zboží, znal každý. Když se o tom děti do-slechly prvně, vypravily se na sůk a pěkně se tam klepaly hrůzou.

Teď bylo Pierrovi trapně, že je jeho historka nezajímá, a nacpal si pusou ještě víc.

Ze silnice vedoucí podél zahrady se ozývalo klapání mezcích kopytek, šouravé kroky žen, hrdelní hlasy. Arabové z vesnice na druhé straně kopce se vraceli ze sůku. Své zboží tam prodali a teď si nesli domů nákupy. Pár z nich, Ajša a Hímu, zašly k průchodu v zeleni u Aartova pozemku a zavolaly na pozdrav: „*Líla saída...*“ Lies odpověděla, že se později po západu slunce zastaví.

Chtěla ženským ve vesnici na druhé straně kopce povědět, že Maria dospěla. Pro arabské dívky se v takovém případě začaly spřádat plány na vdavky. Těšila se na rozhovor, ženské tlachání, sdílení zkušeností.

Lies rozdělila na vylízané talíře kaši. „Musíš teď dobře jíst, Marie,“ řekla důrazně. Maria se ládovala kaší s pocitem zoufalé trapnosti. Hlavou se jí honilo: ... *nenávidím tě, nenávidím tě... ne, to zas ne... Bůh mi odpusť, ne, nenávist to není...* Cítila Aartovy pohledy. Nabíral kaši chlebovou kůrkou a krmil Dolfíka, na Marii se díval s porozuměním.

II

Mnoho času pro sebe dětem nezbývalo. Když se večer setmělo, byly unavené, sklesle se potloukaly kolem domu a mnohdy usnuly prostě tam, kde posedávaly nebo polehávaly. V létě budilo Pierra, Lubu a Berthu ráno slunce, někde u domu nebo na poli, byli zmáčení rosou, zkrehlí, ale jinak navýsost spokojení. Když se někdy jejich únava na sklonku dne zvrátila v abnormální záchvat energie – třeba Luba bývala vriskavě rozjivená –, hráli si na schovávanou nebo na válku. Maria s Hansem se vypravovali večer do vesnice na druhé straně kopce, kde vyhledávali společnost arabských dětí, ale chodili tam každý zvlášť a dbali o to, aby se ani na zpáteční cestě domů nesetkali.

Dnes večer se Lubě zachtělo na pláž a Bertha s Pierrem šli s ní, jako by to byl jediný plán na světě. Ani na okamžik je nenapadlo, že je tma a že i v jasném měsíčním svitu trefí mezi poli jen stěží. Luba mocně zatoužila po slaném mořském větříku, zřetelně si to uvědomovala; Bertha s Pierrem měli před očima jen slovo, bez průvodního obrazu.

Než museli pomáhat se zavlažováním pole, natoulali se po okolí víc než dost. Tak si našli vlastní cestičku dunami k moři. Hodiny pozorovali rybáře, jak vytahují sítě – Arabové a Španělé ve špalíru z vody až k dunám –, trpělivě přitahují provazy, couvají, dokud se nezačnou bořit do kyprého písku, načez se rozběhnou dopředu a zaujmou v řadě čelní místo. Bylo to jako nekonečná hra. Tak lákavá, že děti pronikly mezi rybáře, napřely svou váhu do kluzkých provazů, klopýtaly pozadu, dokud nebyla řada na nich, aby zase vyrazily dopředu. Rybáři chvílemi dobrácky předstírali, že je jejich pomoc opravdu platná, jindy nechali provazy naschvál proklouznout, hlasitě se smáli dětskému vzrušení.

Užaslému vzrušení; užaslému obdivu k mužům, kteří natahují síť daleko do moře, zacházejí po krk do vody a celý den pracují zmáčení do poslední nitky.

Když je pozorování rybářů omrzelo, byl tu ještě obdiv k Arabům jedoucím kolem na koních, přepočítávajícím vysoko v sedle bez rozhlížení vpravo vlevo svůj zisk z trhu za ten den; obdiv k ženám, co pána poslušně následují pěšky a nesou ohromná břemena, naložené víc než osli, které s hubováním a smíchem pohánějí před sebou.

Luba nejspíš nevědomky hledala ticho, a tak ji rozmrzelo, že se touhle dobou vracejí také Arabové domů. Šoupala bosýma nohama ve vlhkém písku, vyplazovala jazyk na stíny postupující husím pochodem podél moře ozářeného měsícem, pak rázně zvolila opačný směr, k městu. Bertha se trmácela za ní a táhla Pierra za ruku, jako kdyby jim tu procházku někdo uložil. Do města to trvalo přes půl hodiny a děti šlapaly dvacet minut ve stejném unaveném útlumu, v jakém se nacházely při práci u nich na poli.

Došli teď k místu, kde stály poslední kabinky letních hostů, a Pierre, protože si zřejmě zčistajasna uvědomil, že potřebuje bezpečné místo na spaní, škubal a tahal Berthu za ruku, a když nechtěla jít za ním, dal se do vzteklého křiku.

„Ale jdi, *mon petit*,“ chlácholila ho Luba a přiklekla si k němu. „No tak si chvilku odpočineme, jo?“ Vzhlédla při tom k Berthě se směsí nadřazenosti a výčitky.

„Už tam budem?“ zeptala se Bertha, moc unavená na to, aby si pamatovala, zda tahle eskapáda potmě probíhá podle nějakého plánu, zda má nějaký cíl.

„Chvilku si odpočineme u tý kabinky.“ Luba klučinu nadzvedla v podpaží a s klopýtáním ho táhla po pláži.

Byla to jedna z těch budek, které si letní hosté najímají na sezonu, kde se převlékají a nechávají si tam věci. Natřená bíle, červeně, modře a zeleně, takže i zde narušovala barva z člověčí

plechovky harmonii pláže, moře a oblohy. Tahle budka měla schůdky na jakousi terásku a Luba se nadřela, než dostala Pierra nahoru, protože bezvládné tělo bylo těžké jak cent. Bertha dusala za Lubou, moc zmožená na to, aby vyslovila mlhavou myšlenku, že by budka mohla být zamčená.

„Tohle je teď náš domeček,“ oznámila Luba důrazně. Stiskla kliku a – zázrak – dveře zamčené nebyly. Panovalo tam úmorné parno, ale s příjemnou vůní dehtu a tabákového kouře.

Luba spustila Pierra na zem – okamžitě usnul – a vydala se na obhlídku, přičemž se přidržovala stěn.

„Tohle je teď náš domeček,“ zopakovala.

„*Mais non*,“ zaprotestovala chabě Bertha. Ale Luba tápala ve tmě po stěnách přesvědčená o tom, že když už je budka odemčená, jistě poskytnete i další překvapení. Skutečně našla pahýlek svíčky a zápalky, a když se plamínek rozhořel, uviděla na zemi matraci a příkrývku, na hřebíku pánskou košili a na lavičce několik lahví a skleniček.

„To je můj domeček,“ vyhrkla z obavy, že ji Bertha předstihne tvrzením, že patří někomu jinému.

Svlékla si šaty a pověsila je místo pánské košile, tu svinula a schovala do kouta pod lavičku. Tím si příbytek přivlastnila a Bertha se taky upokojila.

„Když se uložíme napříč, vejdemo se na matraci všichni tři,“ řekla Luba. Bertha stála ospale v koutě a sledovala, jak Luba rovná matraci, pokládá na ni Pierra, přikrývá ho dekou a lehá si k němu. Pak si tam také vlezla, ale Luba ji nenechala spát.

„Tohle je teď náš domeček, prohlásila. „Tady jsme v bezpečí.“ V bezpečí před čím, to nevěděla. Ale Bertě to stačilo.

„Dáme si něco k pití?“ navrhl Bertha, spokojeně se rozhlížela po útulné budce, kde žluté světlo svíčky tančilo po stěnách. „To jsou lahve vína,“ poznamenala, „jeden lok neuškodí, říká Lies.“

„Potvoro,“ ucedila Luba, protože tím, že Bertha zmínila Lies, ohrozila jejich pocit intimity.

„A co jsem provedla?“ podivila se Bertha. „Mám prostě žízeň.“

„Zůstaň ležet,“ porouchela Luba, „já pro to dojdu.“

Vyškrábala se na nohy a lahvemi po řadě zatřepala. „Jeden lok,“ připomněla Luba přísně. „Už tam skoro nic není.“ Přinesla dvě lahve, a když se Bertha při pití zašklebila, zachichotala se jí.

„Jsi už opilá? Já se tak strašně opiju,“ hulákala Bertha. Držela si láhev kolmo u úst a temně rudý mok jí stékal do výstřihu a po šatech. „Není to k pití,“ zalapala po dechu, „kyselý.“

„To je pravý víno,“ ořela si Luba pusou hřbetem ruky. „A teď se jde spát.“ Sfoukla svíčku a zalezla si k ostatním na matraci.

„To je blaho, vid’?“ vzdychla. Bertha usnula, ale ona pořád ještě spokojeně ležela a nespala.

Probudil je silný hlas. Ve dveřích stál muž.

„*Merde alors,*“ zaklel, načež následoval arabský povel: „Ať už jste venku!“

Celí rozespalí a roztřesení se vyhrnuli z budky a zůstali stát pod schůdky, odkud k muži vzhlíželi.

To nejsou arabské děti, všiml si. Najednou ho ta parta pobavila. Úplně nahá Luba si stydlivě tiskla ruce mezi nožičky, Bertha pobryndaná vínem, Pierre ještě spící, s podlamujícíma se nohama, opřený o děvčata.

„Pojďte sem,“ vyzval je muž.

„Mám tam šaty.“ Luba ukázala na budku.

Pokynul smířlivě hlavou a ona kolem něj proklouzla dovnitř. Se šaty se jí vrátila jistota. Posadila se vedle něj na schůdky. Bertha se držela v bezpečné vzdálenosti, se zkříženými rukama, s nakročenou nohou, přestože to byl značně nepohodlný postoj. Klučina se v písku znovu uložil k spánku.

Luba na muže civěla. Nejspíš se ještě nestačila probrat, její obrazotvornost se v dřímotě posílila a pozorovací schopnosti ji opustily. Druhý den přesvědčovala Berthu, že ten chlápek neměl oči, ale přesto se na ně díval. Při druhém setkání už samozřejmě viděla, že má jasně modré oči a že vypadají ještě světlejší, protože je tak opálený. Kromě krátkých plavek na sobě nic neměl, byl mimořádně svalnatý, v pěkných bílých zubech svíral fajfku a občas smekl baskickou čapku a podrbal se v krátkých světlých vlasech. Má v sobě něco zvířecího, pomyslela si neurčitě Luba. Člověk se s ním může cítit bezpečně.

„Jak se jmenuješ?“ zeptala se, ani ne proto, aby navázala hovor, jako spíš aby dala najevo, že se s ním hodlá spřátelit.

„Neměli byste jít domů?“ opáčil muž.

„Ptá se, jak se jmenuješ,“ podpořila ji Bertha z bezpečné vzdálenosti.

„A jak se jmenuješ ty?“ Podíval se teď na Berthu. Neohrabané děvče s krepatými vlasy a tupým výrazem. Měřil si ji přísně a zevrubně. Bertha pevně sevřela rty a samými rozpaky kopla Pierra do nohy. Klučina zakňoural a ve spánku se obrátil.

„Neměli byste jít na kutě?“ zeptal se muž.

„Ne,“ odpověděla Luba zasněně, „moje máma umřela.“ To ještě nikdy neřekla. Lies s Aartem žili v přesvědčení, že to neví. Nejspíš to byla nejpádnější omluva, kterou za své jednání dokázala najít.

„Jak se jmenuješ?“ zeptal se muž naléhavě.

„A jak se jmenuješ ty?“ zeptala se Luba.

„Ježíšmarjá,“ povzdechl si muž. „Já jsem Manus.“

„A já Luba.“

„A já jsem Bertha.“

„Tys nám tady chyběla.“ Teď se smál nepokrytě.

„On se jmenuje Pierre.“ Bertha uvolnila paže, ukázala na Pierra, pak je zase založila, načež si trochu váhavě sedla na bobek.

„Seš Francouz?“ zeptala se teď Luba. Mluvili spolu francouzsky. Děti bez potíží žvatlaly lámanou francouzštinou, španělštinou i arabštinou. Mluvily Liesinou řečí, jazyky pochytily tak jako ona, po sluchu. Ani mezi sebou už nemluvili Maria s Lubou polsky a Hans s Rainerem německy. A Bertha komolila svůj rodný jazyk, francouzštinu.

„Jsem Holanďan,“ řekl muž.

„Lies s Aartem jsou taky Holanďani,“ rozpovídala se Luba. „Já jsem Polka.“

„A kdo je Aart a Lies?“ zajímal se najednou živě.

„Aart vyrobil obytný vůz, protože chtěl odjet z civilizace,“ prolesla Luba vážně. „A Lies je s ním vdaná a mají Dolfika.“

„Já jsem Belgičanka,“ přerušila ji Bertha z obavy, že promešká svůj okamžik. „A on je Francouz,“ ukázala na Pierra.

„Táta taky umřel,“ dodala Luba.

„Seš žid?“ zajímala se Bertha.

Manus si povzdychl, vyklepal dýmku a znovu si ji nacpal.

„Hans není žid, říká Rainer, ale Rainer prý je,“ pokračovala Luba důvěrně.

„A kdo je Hans a Rainer?“

Luba ukázala někam za sebe, kde se domnívala, že je jejich pole. „Máme dva velký kluky,“ vysvětlila.

„Trefíš domů?“ zeptal se Manus.

„Zůstanu s tebou,“ řekla Luba. Položila mu ruku na paži a hlavou se mu opřela o koleno.

„*Allons*,“ pobídl je. Zvedl spícího Pierra, zamkl dveře kabinky a tlačil Berthu s Lubou před sebou. „Dovedu vás domů, jinak tu budete strašit do zítřka.“

Měsíc byl na dosah, oranžový a obrovský. Pole za dunami se pokojně rozprostírala pod oblohou, omamně a tajemně voněla

vším, co v sobě skrývala. Sem tam se tyčil nahý strom a rozpráženými pažemi ukazoval k nebi.

Luba s Berthou se držely za ruku, cestu domů v polospánku našly. Manus šel za nimi s klučíkem přehozeným přes rameno, dětské tělo ho hrálo na holé kůži. Nejspíš běženci, říkal si. Díval se na snědá chodidla na cestě, jak bezstarostně řapou do oslích koblížků. Hubené nožky, chudobné šatečky, té malé jsou moc těsné, té blondýnce plandají, poděděné hadříky na nahých tělíčkách. Kolik té blondýnce tak je? U holčiček se to těžko odhaduje, téhle se už pod pytlovitými šaty rýsují drobné tvary. Přendal si klučinu na druhé rameno. Běženci, pomyslel si znovu. A tohle jsou děti z lepších rodin. Město se jimi hemží, ale to jsou děti s rodiči, vždycky slušně oblečené, i když někdy taky chudobně, a okolí se jim snaží vytvořit pravidelný řád jako připomínku dřívějších dob. Pravidelná strava připravovaná na primusech v pokojích penzionů. Včas spát, pokud možno škola. Jenže všechno to úsilí z nich nedělá normální děti. I tak to jsou děti, které přišly o iniciativu k další hře, protože jejich hru přerušili.

Tahle děcka jsou však jiná. Byl zvědavý na krajany, s nimiž se setká, popoháněl žabky, ať jdou.

Měl dojem, že už to někdy zažil. Nejspíš to bylo přání z dob, kdy ještě míval všední tužby. Přál si to tak silně, že tehdejší sen jako by se teď proměnil ve skutečnost. Večer na venkovské silnici, v náručí spící dítě, v dálce světlo, kde někdo čeká. Touha po odpovědnosti, sen každého stárnoucího muže. Dlouho si tu iluzi neudržel. Přesto s ohledem na tradici a své vychování na té představě nepřestal lpět. Vyhledal dodatečně otce, aby se u něj o svém ideálu ujistil, ale ten se ho jen zpoza pootevřených dveří zeptal: „Co tady chceš?“ Následující rok odjel do Maroka, popíjel tam s Araby mátový čaj a s Francouzi víno. Občas se na zakázku marocké vlády vydával na oslu do hor hledat nerosty. Nevěděl, co je

strach, nenosil ani zbraň, mluvil jazykem Berberů, tábořil s nimi. Byl tehdy opravdu šťastný – tedy nakolik mu to jeho povaha dovozovala –, dokud se nedopustil hlouposti tím, že se oženil s Němkou. Hospodskou, která potřebovala holandské doklady a byla ochotná za ně zaplatit. Když vypukla válka, vrátila se do Německa a jeho poslali na sever. Takové věci se dály, válečná hysterie, jeho, Holanďana, z Maroka vyhostili. Nevzpouzel se, neměl to v povaze. Teď tu má kabinku na pláži, svíčku a ve zdi zatlučený hřebík na šaty. Obrátil pozornost zpátky k dětem.

„Pojď sem,“ vyzval Lubu. Sevřel jí ruku, ledovou známku života, schoulila se mu v pěsti. Bertha ospale šlapala dál před nimi.

Rainera zastihli na stupátku obytného vozu s Dolfíkem na klíně. Chlapeček celý večer proplakal, vedro ve voze bylo nesnesitelné, Rainer se to snažil přehlížet, chtěl dokončit rozdělanou práci, vyráběl z bedýnky schránku na ochranu potravin proti mouchám, ale nakonec musel dítě utiřit. Teď ho měl na krku už celé hodiny. Lies si zašla do vesnice na druhé straně kopce, Aart do města. Z ostatních byla doma jen Maria; zakutala se do příkrývky, ve světle petrolejky ležela na matraci v domě, obličejem ke stěně. Rainer tušil, že pláče, a chápal také proč.

„*Armes*,“ chudinka, zamumlal si pro sebe, „*armes, du*,“ politoval chlapečka. Vzpomínal, jak si hráli s kamarády na dvoře, stavěli pevnost vyztuženou plechovkami a krabicemi a utěšňovali ji hadry. Šla kolem sousedka a s hubováním mu sebrala, co měl v ruce. Později ho matka zavolala domů a vysvětlila mu, jak se to má se ženami. Od toho dne chová k dívkám určitou úctu, odpor se tomu nedá říkat, ale drží se od nich dál. Když Manus s dětmi vešel do vrátek, uvažoval Rainer na okamžik, že se omluví za to, že Lies s Aartem nejsou doma, jenže Manus se rovnou zeptal, jak je možné, že děti vyrážejí večer samy ven, a Rainer se stáhl do přezíravého mlčení.

„Propánajána,“ užasl Manus, „to je ale binec.“ Kdeco jim prošmejdil a bez zábran si všechno prohlížel. Zřejmě ho to bavilo, pochechtával se pod fousy, blaženě bafal z fajfky. Rainer ho sledoval očima, seděl bezmocně na stupátku s děckem na klíně. Když Manus vešel do domu, pustil se s Dolfíkem na ruce za ním.

Ano, Manus se bavil. Narazil tu na podivuhodnou směsici evropské nepořádnosti, která má působit umělecky, a nejprimitivnější hygieny Arabů. Všechno svědčilo o lenosti, chudobě, ale také o schopnosti přizpůsobit se.

Bertha s Lubou si šly lehnout, uložily se na matraci k Marii – znovu se dala do pláče a přitiskla si Lubu pevně k sobě. Ale Luba se vyprostila a zvolala: „Manusi, prosím tě, pojď mě přikrýt!“

Zamířil do kouta, teď přece jen trochu váhavě, protože nevěděl, s kým tam Luba leží. Stál nad nimi, díval se, vdechoval nasládou vůni spících dětí.

„Tak pa,“ řekla Luba šibalsky, načež se rádoby ostýchavě stulila pod příkrývkou. Už je to žena, pomyslel si, víc než osm jí nebude, a už je to žena. Podíval se na Berthu, jak se bez zájmu chystá k spánku, leží na břiše, světlé krepaté vlasy rozprostřené přes ramena.

„Dáte si něco k pití?“ zeptal se Rainer ode dveří ve snaze odlákat ho od Marie. „Mám postavit na čaj?“ Ale Manus si ho ne všímal, mluvil s Lubou. „Koukej spát, ale honem, mrško jedna, děcka už mají spát, a to ti povídám, ať už tě takhle pozdě na pláži nevidím.“

„Co je mrška?“ ozval se zpod deky Lubin hlas. A rovnou dodala: „Zítřka k tobě přijdu zas.“

Čekání na příchod Holanďanů, na něž byl Manus tak zvědavý, mu vůbec neubíhalo. Rainer mlčel jak zařezaný, sotva udržel oči otevřené, i když o tom, že by šel spát, nechtěl ani slyšet. Kluk Manuse nezajímal, a tak jen párkrát něco lenivě prohodil, načež se

odmlčel úplně. Často tak sedával v kavárničkách v kasbách a horských vesnicích s Araby, kdy se každý halil svým pláštěm ticha. Hodiny se rozpínaly na dny, umění kontemplanace ovládal dokonale.

Ticho na okamžik přerušila Marie, když kolem něj plaše proklouzla, zmizela za domem, vrátila se, štíhlá postavička, kolem níž se vznášel závan tepla z lůžka.

Lies, potěšená příjemnou hodinou s ženskými z vesnice, s pobrukováním vešla živým plotem a spěchala za dětmi, když tu zahlédla vedle Rainera siluetu návštěvníka. V tu ránu z ní byla holandská hospodyňka, čiperná a pohostinná. Postavila na čaj, přinesla mu ho přeslazený, a dokonce s mlékem. Manus by si raději dal mátu, ale podrobil se jejímu nevyslovenému přání a hrál v Liesině kusu svou roli: holandská čajová návštěva. Její potlačované city posloužily místo kulis. Stesk po Holandsku, po dobách, kdy mohla být sama sebou, milá, měšťácká. Všechno, co si vstíčila, aby se líp přizpůsobila této existenci – společenská lhostejnost, úmyslná drsnost –, teď bylo zapomenuto. Štěbetala o sto šest, řetězec slov, přívětivost sama: jak dlouho už je Manus v severní Africe, z kterého holandského města pochází a není náhodou příbuzný toho a toho? Manus si v duchu nadával. Je idiot, co vlastně čekal? Proklínal svou zvědavost, své „Já“ za to, že znovu napřáhlo ruku, aby se dotklo minula, jako dítě, jež varovali před rozpálenými kamny. Holanďan v cizině, celý šťastný, když narazí na krajanku, říkal si posměšně.

Překvapovalo ho, jak je přitažlivá, navzdory nedbalému oblečení a nečesaným vlasům. Představoval si tu ženu v berberském kroji, ideálním rámci pro tenhle obličej s velkýma, sklíčenýma očima, v duchu viděl neskrývaný úsměv, když si v bezpečném soukromí domu stáhne šátek z úst. Jen pro něj. Jestliže se dokázala přizpůsobit tomuto zřejmě tak těžkému životu, uměla by

vplynout i do arabského života. Přání, letmý přelud způsobil, že se netrpělivě zvedl, aby se probral. Pořád ještě se cítil vinný, že když už se někdy rozhodl pro dospělou ženu, tak jedine pro Arabku. Mohly za to jeho dvě starší sestry trapičky. Tak si to aspoň vysvětloval. Nenávist k sestrám, odpor ke všem ženám v dámských šatech a pláštích.

Kolem půlnoci přišel Aart. Uzavřený, vůči Manusovi odmítavý.

„Potkal jsem pár vašich děcek na pláži, přišlo mi bezpečnější dovést je domů,“ vysvětlil Manus svou návštěvu.

„Ále, ty se neztratíš,“ odušil Aart lhostejně.

„Jsou to praví tuláci,“ dodala Lies.

„Tak to jsem si mohl ušetřit námahu,“ poznamenal Manus. Jeho pokusy o ochranu dětí vyznívaly směšně, zbytečně. Ale dobře viděl, že Aartova lhostejnost je póza. Výmluva za strážení, za chaos v dětských životech, jež se mu nedaří změnit.

Přesto se Manus pomstil poznámkou, že od dětí, které vykonávají práci dospělého chlapa, se určitá samostatnost dá očekávat. Dobře viděl jejich pole, teď tmavé vláhou, se spárovanými plecháči, velkými i malými, jak se blyští v měsíčním světle. Znal těžkou dřinu Arabů na jaře. Začalo mu docházet, co ta práce pro děti musí znamenat. Bylo mu jich líto. Bylo mu líto i Lies, vždyť slova z oddávací formulky uvádí do praxe. Ne z vnitřního puzení, ale protože jí nezbývá nic jiného. Rozumbradovské vysvětlení Luby: „Aart chtěl odjet z civilizace“ pocházelo z Liesiných úst. Prázdná fráze na všechna rozčarování, omluva za to, čemu u Aarta nerozumí a nemůže za to nést odpovědnost.

Na okamžik se zdálo, že rozhovor vážne, ale Lies si umínila, že si s Holanďanem pěkně poklábosí. Semlela kdeco, dokud se muži nevzpamatovali a nevrátila se jim sebeúcta.

„Když tady takhle sedíme,“ prohodil Manus, „tak by člověk ani nevěřil, že se tam dál po tisících mordujou.“ Ukázal směrem

k moři, kde se na protějším břehu rozkládala Evropa; Španělsko, za jasného počasí viditelný i Gibraltar. Někdy i obláčky kouře a hřmění bomb svrhávaných na tuto pevnost z italských a německých letounů. Jediný příznak války, který k nim dolehl. Chvilí seděli mlčky, dívali se do noci, ticho a klid tvořily nad krajem skleněný poklop.

Manus se hořce zasmál. „Dlouho už to říkat nebudeme. Za pár měsíců budeme všichni za ostnatým drátem. Dneska večer na sůku, pane jo, že ale mají nahnáno, Maďari, Poláci, Češi, celá ta banda. Čestný prohlášení, jízdenky, víza... o ničem jiném se nemluví.“

„Aha, ti,“ odušil Aart lhostejně.

„Vy se asi chystáte do Ameriky, ne?“ zeptal se Manus.

Aart pokrčil rameny. „Cos myslel? Že se tady dřou pro zábavu? Příští rok postavím na kopci domek. To budeš koukat, co nám ta zahrada vynese. Příští rok pro mě budou dělat Arabi. Časem tu zavedu zavlažovací systém...“

Mluvil dál o svých plánech, Lies mu visela na rtech, jako kdyby to slyšela prvně.

Manus nic neříkal. Věděl, že není co říct. Aart se plahočí dál jako kůň s klapkami na očích. Nevidí nic jiného než to pole, v podstatě nic jiného než sebe. S válkou nemá nic společného. Z Holandska odjel ze svobodné vůle. Manus pomyslel na děti, jak tiše spí v plechovém domku, v obytném voze. Pak se spěšně zvedl, rozloučil se.

Cestou do své budky na pláži – zvuk vlastních bot na cestě ho v tichu provázel jako parťák – přemýšlel o Aartovi a Lies a o dětech na poli.

„Drž se od nich dál, Manusi,“ řekl polohlasem, varovně. „Jsi taková měkkota. Než se naděješ, zabředneš do tý jejich mizérie až po uši.“

Obličej dětí, Rainera, Berthy, klučiny, nemluvněte, Luby nakonec. Chudácci, pomyslel si, z bláta do louže. Bezbranný, říkal si. Ano, děcka, tak bezbranný. Uviděl své dětství, žádnou určitou vzpomínku nebo obraz, jen se ho zmocnilo „Já“, když bylo dítětem, vrazilo mu pěst do žaludku, chňaplo ho za krk. „Bože, darmo mluvit, chudáci.“

Zvuk jeho kroků na cestě se zrychlil, pak už se mu nohy sunuly pískem v dunách, ticho se prohloubilo...